

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักจริยศาสตร์กับการเสริมสร้างการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ” พอสรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้ คือ

๕.๑.๑ หลักจริยศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับความประพฤติที่ดียิ่ง และการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต นั้นก็คือ ศีล ๕ เป็นตัวกำกับในการแสดงออกทางพฤติกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการมุ่งเน้นที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ศีล ๕ ประการนี้ เรียกว่า หลักมนุษยธรรม แปลว่า ธรรมสำหรับมนุษย์ ธรรมทำให้คนเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติผิดในกาม การไม่พูดเท็จ การไม่ดื่มสุราเมรัย เพื่อความประพฤติให้ถึงความเป็นปกติ ทางกาย วาจา คือ มีความสำรวมระวัง อาศัยเจตนาเป็นเครื่องดเว้นจากความชั่ว หรือทุจริตทางกายกรรม วจีกรรม ศีล ๕ ทั้งหมดนี้เป็นลักษณะที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ให้พ้นจากทุจริต เพื่อให้มีสติปัญญารอบคอบสามารถควบคุมจิตใจของตนเองไม่ตกในทางที่ชั่วร้าย ทำให้เกิดคุณงามความดี มีเมตตา กรุณา ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริตธรรม มีความจริงใจต่อกันและกัน มีความสามัคคี และมีความมั่นคงในการดำเนินชีวิตรักในเพื่อนมนุษย์ และสรรพสัตว์ที่เกิดมาร่วมโลก ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

(๑) การประยุกต์หลักศีลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์

“พฤติกรรมที่ดี” เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาต่อโลกภายนอกทาง กาย วาจา และใจ เป็นพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของการกระทำ ที่ประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรมเป็นที่ตั้ง เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยคุณคุณงามความดี มีเมตตา กรุณา มีหิริโอตตปละ มีความซื่อสัตย์สุจริต ต่อตนเองและผู้อื่นไม่กระทำให้ตนเอง และผู้อื่นในสังคมต้องเดือดร้อน เป็นผู้ที่ยังรู้จักยับยั้ง ชั่งใจ ฝืนในการทำความดี รู้จักรับผิดชอบชั่วดี รู้จักยับยั้งชั่งใจในความโลภ ความโกรธ ความหลง ครอบงำจิตใจจนเป็นทุกข์ และรู้จักอดทนอดกลั้นต่อกิเลสอยู่บ้าง รู้จักใช้ปัญญาที่ประกอบด้วยเหตุผลมากกว่าใช้อารมณ์ในการตัดสินใจปัญหา ซึ่งมีให้เห็นอยู่ในสังคมปัจจุบันมากมาย เช่น การออกบวช เก็บทองคืนเจ้าของ หรือขอทานกตัญญู หรือการไม่รับทานเนื้อสัตว์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ประการนี้ ก็เพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่ดีให้ดียิ่งขึ้น กล่าวคือ เป็นการนำหลักศีลมาประพฤติปฏิบัติ ก็เพื่อให้การแสดงออกมาทางพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ที่เรียกว่า กายกรรม วจีกรรม และโมณกรรม ที่เป็นสุจริตธรรม เพราะจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ก็คือการพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนั้น รากเหง้าของการรักษาศีลให้เกิดเป็นความบริสุทธิ์ที่แท้จริง และพัฒนาพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้นไป ก็คือการนำหลักศีลที่ต้องประกอบด้วยธรรมหลายๆ อย่างมาประพฤติปฏิบัติ กล่าวคือ คือ (๑) ต้องเป็นผู้มีเจตนาตั้งใจเว้น (๒) ต้องเป็นผู้มีเจตสิก คือ ความดเว้น (๓) ต้องเป็นผู้มีความสังวรด้วยสติ (๔) ต้องเป็นผู้มีความไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบทางกายวาจา ธรรมเหล่านี้จัดว่าเป็นศีลทุกข้อ ผู้ประพฤติปฏิบัติ พึงนำหลักการรักษาศีลไปใช้ใน

ชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้นไป และมีพฤติกรรมที่พัฒนาแล้ว เป็นบุคคลที่พัฒนาห่างไกลจากอบายมุขต่างๆ

(๒) ผลของศีลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์

พระพุทธศาสนาสอนในเรื่องการมองตนเองเป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งมีหลักธรรมที่สามารถเป็นแม่บทอธิบายได้ทั้งรูปธรรมนามธรรม การรู้เรื่องเกี่ยวกับตัวเราก็ก่อกำกับการเรียนรู้ในระบบสรรพสิ่งที่อยู่ในจักรวาลด้วย ฉะนั้น การมองและสำรวจตัวเองจึงเป็นรากฐาน และเป็นเรื่องที่สำคัญในการดำเนินชีวิต เท้ากับการสำรวจในระบบใหญ่โดยเริ่มจากตนเองเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การสำรวจอุปนิสัยของตนเองว่าดีหรือไม่ดีเป็นหลักสำคัญ หมายถึง เรามีเมตตา มีคุณธรรม ปฏิบัติตามหลักศีลมากหรือน้อยอย่างไร เพราะศีลเป็นรากฐานของคุณธรรมอื่นๆ ไม่ประมาทมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ในทางที่ไม่ถูกต้องที่จะเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์จึงต้องอาศัยสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัว วางใจต่อความเป็นจริง เพื่อชนะความโลภ ความโกรธ ความหลง เพื่อให้อยู่เหนือความกระหายในสิ่งต่างๆ โดยมีศีล ๕ เป็นเครื่องค้ำจุนให้ยิ่งขึ้นไปจนสามารถพัฒนาเป็นศีลที่ประกอบในองค์มรรค ๘ ประการ กล่าวคือ การพัฒนาศีลที่เป็นองค์มรรค หมายถึง การฝึกอบรมในด้านความประพฤติมีระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และสัมมาอาชีวะ ในระดับการพัฒนาศีลท่านเรียกว่า อธิศีลสิกขา เรียกว่าสั้นๆว่า ศีล วิธีแก้ปัญหาโดยวิธีนี้ เป็นวิธีของอารยะชนระดับพื้นฐาน หรือเรียกตามบาลีว่า หลักของอริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือวิถีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ อริยมรรคนี้ แบ่งระดับการพัฒนาศีลที่เป็นองค์มรรค เป็น ๓ อย่าง คือ (๑) สัมมาวาจา เจรจาชอบ (๒) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การงานชอบ (๓) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ

เมื่อบุคคลประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ ประการ โดยเคร่งครัด คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น คือ การอาศัยเจตนาตั้งใจ ความตั้งใจเป็นเครื่องงัดเงาเป็นผู้ขัดเกลาจริตนิสัย พฤติกรรมด้วยศีล ๕ คือ ดังกล่าวแล้ว อันบุคคลได้กระทำแล้วพัฒนาประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มีความละเอียดใจ มีหิริและโอตตปปะ เป็นต้น

๕.๑.๒ หลักจริยศาสตร์การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ในเขตภาคอีสานตอนใต้ซึ่งเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศไทย เดิมเป็นป่าดงดิบมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย อาทิ แม่น้ำมูล แม่น้ำสาขาอีกหลายสาขา มีหนอง บึง มากมายมี ปลาชุกชุม มีสัตว์ป่าแทบทุกชนิดอาศัยอยู่ เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐาน อิทธิพลของวัฒนธรรมที่แพร่เข้าครอบงำท้องถิ่น เนื่องจากประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างประเทศใหญ่ที่เป็นปึกแผ่นมานาน ซึ่งได้แก่ อินเดียและจีน วัฒนธรรมของประเทศทั้งสองจึงแพร่เข้ามาประเทศไทย คนไทยจึงยอมรับเอาวัฒนธรรมอินเดียและจีนมาใช้ในการดำเนินชีวิต เช่นศาสนา พราหมณ์ ศาสนาพุทธ ระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับการปกครองบริหารประเทศ สถาปัตยกรรม อาหาร การกิน ต่อมาในระยะหลังๆ วัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่เข้ามาครอบงำท้องถิ่น นับวันแต่จะมากขึ้น จนวัฒนธรรมท้องถิ่นจริงๆ แทบจะไม่มีให้เห็น ในสังคมเมืองไม่สามารถแยกได้ว่าประชาชนมีวิถีชีวิตแบบใด เพราะวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อแบบดั้งเดิมได้ถูกกลืนหายไปตามกาลเวลา จะมีให้เห็นก็เฉพาะในชนบทที่ห่างไกลความเจริญบางแห่ง บางหมู่บ้านเท่านั้น ชาติพันธุ์ของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น แม้ว่าวัฒนธรรมของชนชาติอื่นจะแพร่เข้ามามากมายเพียงใด แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะครอบงำความเชื่อเก่าๆ ของชนในท้องถิ่นได้ทั้งหมด ภาษาขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม

ของท้องถิ่นก็ยังไม่สูญสิ้นไปเลยทีเดียว ถ้าวิถีชีวิตในสังคมนั้นยังไม่ถูกทำลายไป ชาวศรีสะเกษส่วนใหญ่ยังเป็นชาวชนบท ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นบ้านใหญ่ๆ ในแต่ละหมู่บ้านประกอบด้วยบ้านหลายหลังคาเรือน ยังคงทำไร่ทำนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์อยู่เช่นเดิม จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดในภาคอีสานตอนล่าง จังหวัดศรีสะเกษจึงมีกลุ่มคนอาศัยอยู่หลายชาติพันธุ์ที่รับรู้โดยทั่วไปก็คือ ๔ ชนเผ่า ประกอบด้วยลาว เขมร กูย และเยอ โดยเฉพาะชาวกูยนั้น จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ พบว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งอพยพมาจากอินเดียเมื่อครั้งถูกอารยันรุกราน จึงอพยพมาทางตะวันตกจนถึงลุ่มแม่น้ำคงคา (แม่น้ำสาละวิน) และแม่น้ำโขง (แม่น้ำโขง) ตอนบน พวกที่อพยพไปทางแม่น้ำคงคา กลายเป็นบรรพบุรุษของมอญหรือรามัญ ส่วนพวกที่อพยพไปทางแม่น้ำโขงบางพวกก็ไปอาศัยอยู่ตามที่ราบสูงแถบเทือกเขาต้องแหวก(ดงรัก) และบางพวกอยู่ตามชายเขาต่างๆ เรียกว่า สวะ ข่า ขม ส่วย กวย หรือกูย แตกต่างกันไป ชาวกูยเข้ามาทางประเทศไทยโดยอพยพมาจากแขวงอัตตะปือ ประเทศลาว เข้ามาอยู่ในแถบเขมรป่าดง ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประมาณปี พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑ ในยุคปลายอยุธยาจนถึงสมัยกรุงธนบุรีในปี พ.ศ. ๒๒๔๕-๒๒๓๖ การอพยพได้ยุติลง ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ได้อาศัยอยู่โดยทั่วไปทั้งในภาคกลาง เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี ปราจีนบุรี แต่ที่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากคือในเขตอีสานตอนล่าง คือ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานี และมหาสารคาม ในส่วนของจังหวัด ศรีสะเกษมีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น กลุ่มชาติพันธุ์นอกจากมีภาษาพูดเป็นของตนเองแล้วยังมีเอกลักษณ์ของตนเองหลายอย่าง เช่น วิถีชีวิต เครื่องแต่งกาย อาหาร ที่อยู่อาศัย พิธีกรรม และความเชื่อเป็นของตนเอง เป็นต้น

๕.๑.๓ วิเคราะห์หลักจริยศาสตร์กับการเสริมสร้างการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ

มูลเหตุที่มาของการนำหลักศีล ๕ มาสอนนั้น ก็เพื่อให้สังคมได้ตระหนักถึงความสำคัญของศีล ๕ มิใช่แต่เป็นเพียงความประพฤติที่ดีงาม เป็นกุศลธรรมในระดับบุคคลเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์ไปถึงความประพฤติในระดับสังคมด้วย หากว่าสังคมหมู่ใดก็ตามมีผู้ที่ผิดศีล ไม่ว่าจะเป็นข้อใดก็ตามย่อมสร้างความเบียดเบียนซึ่งกันและกันในสังคมให้ขยายออกไปได้มากขึ้น ประเด็นที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตคือ ศีล ๕ ในระดับบุคคลนั้น ศีลข้อที่ ๔ กับ ศีลข้อที่ ๕ เป็นจุดเริ่มต้นของการผิดศีล ทำให้เกิดการละเมิดศีลข้ออื่นตามมา เป็นเหตุเพราะการบริโภคที่ไม่รู้จักพอของมนุษย์ ประกอบกับเมื่อทรัพยากรในโลกมีอยู่จำกัด ไม่เพียงพอ หรือ ขาดแคลน การลักขโมยย่อมปรากฏให้เห็นจากการเห็นแก่ตัวและสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดของมนุษย์ที่ยังตกอยู่ภายใต้กิเลสและตัณหา ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้นำในสังคมที่ควรนำเรื่องนี้มาตระหนักและวางแผนเพื่อให้ประชาชนสามารถกินดี อยู่ดี แก้ปัญหาปากท้องให้ได้เสียก่อน ศีล ๕ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เกิดความสงบสันติสุขให้กับผู้ที่ประพฤติปฏิบัติ และยังนำความสันติมาสู่สังคมนั้นๆ ให้ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ว่าทางกาย ทางวาจา หรือ ทางใจ

การปฏิบัติตัวที่ดีเป็นสันติวิธีที่เริ่มต้นได้จากที่ตัวบุคคล สังคมที่สันติสุขด้วยศีล ๕ นั้นมิใช่สังคมแห่งความฝัน แต่เป็นสังคมที่สามารถเป็นจริงได้หากว่าเริ่มต้นที่ผู้นำในสังคมต่างๆ นำศีล ๕ มาใช้กับการพัฒนาชีวิตตนและส่งเสริมคนรอบข้างให้มีศีลด้วย ทั้งนี้ การรักษาศีล ๕ แสดงให้เห็นว่า ศีล ๕ จะดำรงอยู่หรือไม่ขึ้นอยู่กับความคบมิตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงภาพชีวิตว่า ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ และการดื่มสุราเมรัย เป็นผู้ที่มีศีล ๕ ก็จะคบ

ค้ากับผู้มีศิลป์ ๕ และผู้ที่ไม่มีศิลป์ ๕ ก็มักคบหากับผู้ที่ไม่มีศิลป์ ๕ เช่นกัน ทรงสอนว่าคนที่คบค้าสมาคมกันนั้นมักจะมีศิลป์ที่ตรงกัน ผู้ที่ผิดศิลป์ข้อใดก็จะคบหาเพื่อนที่ผิดศิลป์ข้อเดียวกับตน ดังนั้น หากตัวเราปรารถนาความสุข สงบ ก็ต้องรู้จักเลือกคบค้าสมาคมกับผู้ที่มีศิลป์ ศิลป์จึงมีความสำคัญในระดับสังคม สามารถสร้างเสริมสังคมให้สันติสุขได้ด้วยศิลป์ของคนในสังคมนั้น

ปัจจัยสู่ความสำเร็จ เพื่อให้การขับเคลื่อนการรักษาศิล ๕ ครอบคลุมการดำเนินการเป็นไปอย่างเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ ปัจจัยความสำเร็จย่อมขึ้นอยู่กับกระบวนการในการดำเนินงานก่อนและระหว่างการทำงาน กล่าวคือ

๑. การสร้างทีมงานแกนนำระดับชุมชน ให้มีกลุ่มแกนนำจากคนในพื้นที่ที่คนในชุมชนเคารพศรัทธา ให้มีจำนวนมาก เพื่อช่วยกันขับเคลื่อน

๒. การสร้างศรัทธาการยอมรับ เป็นการสร้างศรัทธาที่มาจากพระพุทธศาสนา จากความศรัทธาต่อเจ้าอาวาส ต่อหัวหน้าส่วนราชการในอำเภอ/ตำบล/หมู่บ้าน ต่อผู้ทรงคุณวุฒิและผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนนั้นๆ ตลอดจนเป็นแรงศรัทธาที่มีต่อผู้นำกลุ่มองค์กรชุมชน เครือข่ายชุมชน เพื่อให้เกิดการยอมรับเชื่อมั่นในการทำงานที่มีหลักการปฏิบัติที่ชัดเจน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การมุ่งหวังให้คนในชุมชนรักษาศิล ๕ ส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเข้มแข็ง มีความสุข และสามารถพึ่งพาตนเองได้

๓. การสร้างความคุ้นเคย ก่อนที่จะเริ่มการดำเนินงาน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในชุมชนโดยสามารถดำเนินการได้

๔. การสร้างความเข้าใจเพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน เมื่อลงพื้นที่ชุมชนเป้าหมายเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานต้องดำเนินการสร้างความเข้าใจแก่ชาวบ้านในชุมชน (ชี้แจง ประชุม จัดทำเอกสารเผยแพร่) แก่ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชนในทุกขั้นตอนตลอดการดำเนินงานโครงการ/กิจกรรม ด้วยความจริงใจ มุ่งมั่น และตั้งใจ เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จตามบรรลุวัตถุประสงค์ ดังนี้

๕. การใช้หลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เชิญชวน ประสานความร่วมมือให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วม โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ถึงแม้ว่าบางบุคคลจะเป็นคณะกรรมการหลายคณะก็ตามแต่สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี เพื่อมุ่งเน้นการทำงานสู่เป้าหมาย คือ ความสำเร็จ โดยทุกฝ่ายให้ความเอาใจใส่และรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มกำลังความสามารถ โดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน และให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง มีการติดตามผลการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีใบประกาศเกียรติคุณ ป้าย ธง โล่ มอบให้แก่ครอบครัวรักษาศิล ๕ หมู่บ้านรักษาศิล ๕ อำเภอรักษาศิล ๕ และจังหวัดรักษาศิล ๕ ตลอดจนมอบใบประกาศเกียรติคุณให้แก่หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ

๖. ผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพและมีภาวะผู้นำสูงและเสียสละ เช่น เจ้าอาวาส ผู้ใหญ่บ้าน นายก และสมาชิก อบต./อบจ. ประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรี (กพสม.) ประธานกลุ่มองค์กรตัวแทนครัวเรือน และประชาชน มีความเข้มแข็งและมีความพร้อม มีความสามัคคี ในการเข้าร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านรักษาศิล ๕ เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หลักจริยศาสตร์กับการเสริมสร้างการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ มักไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร อันสืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่ไม่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและวิถีชีวิตที่แท้จริงของประชาชนในสภาพปัจจุบัน ทำให้ชีวิตมนุษย์เป็นไปตามกระแสสังคม เช่น ความเจริญทางเศรษฐกิจ ความเจริญของสังคม ที่มุ่งให้มีการบริโภคใช้สอยวัตถุเพื่อสนองตอบความต้องการเพื่อความสะดวกมากมาย โดยมีสิ่งล่อใจ จึงหลงใหลในสิ่งเหล่านี้ โดยที่รัฐไม่มีนโยบายส่งเสริมให้ครอบครัวและสังคมมีความเจริญทางด้านศีลธรรมและคุณธรรม โดยมุ่งแสวงหาให้ได้มาสิ่งที่ต้องการให้มากที่สุด โดยไม่คำนึงว่าจะได้มาโดยวิธีใด ทุจริต หรือสุจริตก็ตาม เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

(๑) ภาครัฐควรกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการเสริมเสริมดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยอาศัยรากฐานของวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว และให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมทั้งการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ และสร้างใหม่ อย่างเหมาะสม

(๒) หน่วยงานการศึกษาควรมีการกำหนดหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่นเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ให้ชัดเจน เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วัฒนธรรมพื้นฐานของตนควบคู่ไปกับวิทยาการสมัยใหม่

(๓) หน่วยงานส่วนท้องถิ่นควรเข้าไปส่งเสริมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมของชุมชน ประเพณี ร่วมกับชาวบ้าน โดยมุ่งเน้นให้ชาวบ้านตระหนักถึงวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของประเพณี พิธีกรรม อันจะนำมาซึ่งการเล็งเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม และดำเนินงานด้านวัฒนธรรมประเพณีอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรมีการศึกษาระบบความเชื่อศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละชนเผ่า สู่ความเป็นสากล

(๒) ควรมีการศึกษาลักษณะการผสมผสานความเชื่อ พิธีกรรมอื่นๆ ว่ากลุ่มชาติพันธุ์มีการดำรงอยู่เป็นไปในทิศทางใด นอกเหนือจากประเพณีที่มีอยู่ เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการผสมผสานความเชื่อในมิติทางวัฒนธรรมที่หลากหลายมากขึ้น

(๔) ควรมีการศึกษาเจาะลึกลงไปในรายละเอียดของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อของแต่ละประเพณีพิธีกรรมอย่างชัดเจน